

lijk vervuld door de beroemde David Garrick. Dankzij de voetnoten krijgt de lezer ook hier en daar een indruk van Johannes' zakelijke bezigheden in Engeland, aangezien deze uitgebreide informatie verschaffen over de boekverkopers die Johannes hier en daar terloops in zijn verslag noemt.

Johannes Luchtmans' verslag doet nog het meest denken aan een lange, niet zeer persoonlijke brief aan de lezer. Tekenend hiervoor is zijn vertrek uit Engeland. Wegens een onverwachts ziekbed van zijn dochter ging hij zes dagen eerder naar huis, waar hij tot zijn 'grootte blydschap myn lieve Jetje merkelyk beter' aantrof. Ook hieruit wordt de indruk versterkt dat het verslag vooral was bedoeld voor privé-doeleinden. Wellicht schreef Luchtmans zijn verslag louter omdat hij daar plezier in had. Als publicatie is dit verslag in ieder geval een plezier om te lezen.

Shirley Haasnoot

G. Paape, *Mijne vrolijke wijsgeerte in mijne ballingschap*, P. Altena, ed. (Egodocumenten XI; Hilversum: Verloren, 1996, 159 blz., f29,-, ISBN 90 6550 141 X).

Tenminste één zinsnede uit de autobiografie in brieven van de Delftse patriot Gerrit Paape (1752-1803) mag strikt letterlijk worden genomen: zijn 'overheerschende, en volstrekte onwederstandlijke geneigdheid om te schrijven' (148). Geen wonder dat zijn vrouw hem zelfs in hun Duinkerke ballingschap nog geen half uur per dag zag. Zal er ooit een volledige bibliografie van Paapes vaak anoniem of onder schuilnaam verschenen publicaties kunnen worden samengesteld? Paape zelf, opgeleid als plateelschilder maar van lieverlee ambtenaarte, broodschrijver en politiek activist geworden, leefde in elk geval voor zijn boeken, en voor het dichten, vertalen en schrijven. Lectuur en publicaties zijn op bijna elke bladzijde van zijn autobiografie prominent aanwezig, en Paape geeft zich veel moeite ons van zijn literaire gaven te overtuigen.

In zijn inleiding stelt Altena dat Paape hier als wereldvreemd, 'verslaafd schrijfbeest' poseert terwijl hij in werkelijkheid met zijn neus bovenop de politieke actualiteit zat. Het een sluit het ander echter niet uit. Zoveel blijkt wel uit Paapes levensverhaal, dat lezen en schrijven zijn persoonlijke weg vormden om zich de actualiteit toe te eigenen en zijn politiek activisme vorm te geven. Een vergelijking met dwangschrijvers als Luther of Marx dringt zich hier op. Maar in zijn ballingschap te Antwerpen, Brussel en Duinkerke, zonder enige uitkering van overheidswege, was het werk in zijn 'boekenfabriek', naast enig commissieloon als boekhandelsagent, tevens Paapes enige mogelijkheid om voor zijn gezin een boterham te verdienen. En die was bepaald niet dik belegd. In zijn ijver om Paapes tekst te deconstrueren en de 'doortrapte arge-loosheid' van de schrijver te ontmaskeren heeft de inleider soms de neiging de harde realiteit van de ballingschap te minimaliseren. De politieke strategie waaruit Paapes autobiografie voortkwam, overlapt nu eenmaal zijn alledaagse levensgang. Zo kon het lot van de persoon Paape voor anderen een diepere, collectieve betekenis krijgen.

Paape was zeker een meester in de samenstelling van gecompliceerde teksten met meerdere betekenislagen. In dit geschrift valt dat goed te zien. Reeds de structuur stelt de nodige raadsels: een reeks brieven, doorregen met ellenlange gedichten van Paape en anderen, en lijsten boeken daartussenin. Bovendien is de materiële autobiografie doorspekt met een traktaat over de levenskunst die Paape huldigt, door Altena als een mengvorm van Stoa en Verlichting geïdentificeerd: 'wel denken en wel leven' (75), dat wil zeggen een goed humeur bij tegenslag, zelfredzaamheid, onafhankelijkheid van oordeel, vrijheidszucht, burgerzin, strijd tegen elke vorm van tirannie.

De uitvoerige inleiding behandelt achtereenvolgens het autobiografische genre, het leven van Paape, de achtergronden van het geschrift, de politieke situatie in 1792, de uitgevers van de *Vrolijke wijsgeerle* (Jan de Leeuw en Jan Krap te Dordrecht), en enkele momenten van receptie. De aantekeningen bij de tekst zijn sober en corrigeren niet echt het beeld dat Paape van zichzelf geeft. Hinderlijk is af en toe het badinerende toontje van de inleider, die er moeite mee heeft de emoties, idealen en problemen van de patriotten serieus te nemen. Merkwaardig genoeg heeft Altena geen kennis genomen van de scriptie (EUR) over de Delftse Fundatie van Renswoude van C. Gaemers, die wel als informante wordt bedankt. Zij geeft daarin meer informatie over Paapes leerling Christoffel van Dijk wiens vader Thomas, Paapes collega in de plateelbakkerij, in diens autobiografie model staat vooreen stoïcijnse levenshouding. Zo volgde Christoffel niet Paape naar Antwerpen (136), maar werd hij door de Fundatie naar de Antwerpse 'konstschilder' Vervoort gestuurd. Joost Rosendaal, naar wiens reeds verschenen publicaties overigens niet wordt verwezen, zal in zijn dissertatie meer inzicht geven in het verblijf van de patriotten in Noord-Frankrijk en in Paapes plaats onder hen.

Willem Frijhoff

A. Jourdan, J. Leerssen, ed., *Remous révolutionnaires. République batave, armée française* (La France et Les Pays-Bas; Amsterdam: Amsterdam university press, 1996, xi + 258 blz., f49,50, ISBN 90 5356 174 9).

De Patriottentijd heeft, paradoxaal gezegd, haar *lettres de noblesse* weer teruggekregen. Ook de Bataafs-Franse tijd mag niet klagen over gebrek aan aandacht. Maar over de Frans-Nederlandse betrekkingen zelf en hun relatie met de Franse Revolutie ligt nog steeds een floers van gêne. Wat moeten we nu aan met die revolutie ver van huis? Wie heeft hier ooit gehoord van de marquise de Champcenetz, Etta Palm, Jean-Antoine d'Averhoul, Anacharsis Cloots — allemaal Nederlanders die een kort moment een vooraanstaande rol bij de gebeurtenissen in Frankrijk hebben gespeeld. En hoeveel Nederlanders kunnen zich iets voorstellen bij de naam Lebrun, toch drie jaar lang de baas in het geannexeerde ex-koninkrijk Holland? Deze bundel, voortgekomen uit een in februari 1995 aan het Institut Néerlandais te Parijs gehouden symposium, heeft de verdienste de discussie over de Frans-Nederlandse relaties weer open te gooien met een reeks informatieve, vaak boeiende bijdragen, zonder overbodig gezeur over de bloedorstigheid van de Fransen of laatlunkend gekwek over het revolutionair onvermogen van de patriotten. Beiden worden serieus genomen.

De inleiding van Annie Jourdan zet in ferme bewoordingen de toon: revolutie is geen vies woord, en de Bataafse Republiek was een realiteit die de Fransen in extase bracht — zij het om heel andere redenen dan de patriotten hadden gehoopt. Het waren de Bataven die de Fransen te hulp riepen, maar toen dezen eenmaal binnen waren, lieten ze zich hun kansen niet meer ontglippen. M. van Strien-Chardonneau wees er in haar proefschrift over de Franse reizigers al op dat ze niet het minste idee hadden van de realiteit van de oude en de nieuwe Republiek, en dat die hun in wezen ook nauwelijks interesseerde. Ze zagen slechts wat in hun Franse opvattingen en dromen paste. Twee artikelen sluiten daar perfect op aan: Jean-Marie Goulemots schets van het achttiende-eeuwse Hollandbeeld bij de Fransen, en Annie Jourdans analyse van de diplomatieke rapporten over Nederland tussen 1789 en 1806. De Fransen zagen Nederland vanouds als een sprookjesland, met een utopische staatsvorm, een zelfbewust volk en aanbiddelijke zeden, en vooral als een luthof van plutocraten waar het geld in de banken voor het oprapen lag. Zelfs ex-koning Lodewijk, beslist niet blind voorde realiteit, schetste in zijn roman *Marie*